

הלכות מזוזה

שיעור

שיעור הבית החייב במזוזה

די על די ריבוע ממש
או ט"ז אמות מרובעות

תוכן הענינים

שיעור הבית החייב במזוזה

1	הסוגיא
1	סוכה דף ג. - ג.:
1	הראשונים
1	הרי"ף
2	הרמב"ם
2	הלכות מזוזה פרק ו' הלכה א' - ב'
3	ראיה מדין חצר שהיא פחותה מארבע אמות, אין שופכין בתוכה מים בשבת, עירובין פח.
3	ראיה מדין אין חולקין את החצר עד שיהא ארבע אמות לזה, ב"ב דף יא.
4	עוד ראיה מדין הנ"ל מקושית הגמ' סוכה ג.:
5	הראיה מסוכה קטנה ז' על ז' טפחים.
8	ראיה שצריך ריבוע, דאי לא כיצד נדע השיעור המועט של הרוחב.
8	הראיה מבית דעירוב חצירות.
10	ראיה מדין טומאת אהל.
10	הרא"ש
10	שלטי הגיבורים בשם הרי"א ז.
10	הפוסקים
10	שולחן ערוך יורה דעה סימן רפ"ו סעיף יג.

שיעור הבית החייב במזוזה

ד' אמות על ד' אמות בריבוע
או ט"ז אמות מרובעות

הסוגיא

סוכה דף ג. - ג.

דתנו רבנן בית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות, פטור מן המזוזה, ומן המעקה, ואינו מטמא בנגעים, ואינו נחלט בבתי ערי חומה, ואין חוזרין עליו מעורכי המלחמה, ואין מערבין בו, ואין משתתפין בו, ואין מניחין בו עירוב, ואין עושין אותו עיבור בין שתי עירות, ואין האחין והשותפין חולקין בו.

לימא רבי היא, ולא רבנן (לימא רבי היא. ללא חשיב סוכה בציר מד' אמות: ולא רבנן. לכו היכי למכשרי בסוכה אלמא ליהא היא והוא הדין לכל מילי דבית (רש"י)). אפילו תימא רבנן, עד כאן לא קאמרי רבנן התם, אלא לענין סוכה, דדירת עראי היא. אבל לגבי בית, דדירת קבע הוא, אפי' רבנן מודו, דאי אית ביה ד' אמות על ד' אמות, דיירי ביה אינשי, ואי לא, לא דיירי ביה אינשי:

אמר מר, פטור מן המזוזה, ומן המעקה, ואין מטמא בנגעים, ואינו נחלט בבתי ערי חומה, ואין חוזרין עליו מעורכי המלחמה. מ"ט, דבית כתיב בהו בכולהו.

מבואר ששיעור הבית החייב במזוזה הוא ד' אמות על ד' אמות. והטעם משום שהתורה אמרה מזוזה בתיך, וחז"ל פירשו דבית היינו בית דירה קבע. ושיערו החכמים דאם יש לבית שיעור של ד' אמות על ד' אמות אדם דר בו, אבל בפחות מזה לא ידור בו אדם.

אבל לא מבואר כוונת ד' אמות על ד' אמות, אי הכוונה שצריך דוקא ריבוע של ד' אמות על ד' אמות, או יותר, או שדי שיהיה בבית ט"ז אמות מרובעים, וכגון שרוחב פחות מד', והאורך יותר מד'. ויתבאר שיש בזה מחלוקת ראשונים ופוסקים.

הראשונים

הרי"ף

ז"ל הרי"ף בהלכות מזוזה דף ו. – ו. ו. גרסינן בסוכה [סוכה ג' ע"א] ת"ר בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות פטור מן המזוזה ומן המעקה וכו', עכ"ל. והרא"ש אחר שהביא לשון הרי"ף, כתב עליו ז"ל, אף על פי שבכל הספרים אין כתיב כן, אלא בית שאין בו ארבע אמות. רב אלפס גרס שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות, דמסתבר דלא חזי לדירה בענין אחר. ודלא כמו שכ' הרמב"ם ז"ל, שאם היה ארכו יותר על רחבו, הואיל ויש בו לרבע ארבע אמות על ארבע אמות, חייב במזוזה. דארבע אמות, על ד' אמות, בעינן לכל הנהו דקחשיב בכרייתא בפ"ק דסוכה, עכ"ל. אמנם כמובא לעיל לשון הברייתא בגירסאות שלפנינו במסכת סוכה, הוא כמו גירסת הרי"ף, שכתוב בהם ד' אמות על ד' אמות.

ולכאורה משמעות הרא"ש שלשון ד' אמות על ד' אמות, משמעותו שצריך דוקא ריבוע שהאורך והרוחב הם ד' אמות. וזה שכתב הרא"ש על גירסת הרי"ף, דמסתבר דלא חזי לדירה בענין אחר, הלשון קצת משמע דמשום שמסתבר לומר דלא חזי בענין אחר, משום הכי הרי"ף גריס, ד' על ד', בכרייתא. אבל לכאורה מדכתב הרא"ש, רב אלפס גרס, ולא כתב רבא אלפס סבר שצריך לגרוס, משמע שהכי היה בגירסתו ולא ששינה הגירסא מחמת שהכי הוא המסתבר. ואם כן יש קצת סתירה במשמעותם של הרא"ש. וצריך לדחוק או הלשון הראשון או הלשון האחרון. או לומר שכוונתו

כשכתב רב אלפס גרס, שהוא כמו רב אלפס סבר שצריך לגרוס. או שכוונתו כשכתב דמסתבר דלא חזי לדירה, הוא כמו ומסתבר, כלומר דגירסת הרי"ף הוא המסתבר דלא חזי לדירה בענין אחר.

ולי נראה שהדרך הראשון פחות דוחק, שכוונתו שמאחר שכך ראה בכל הגירסאות שלפניו שהיה כתב רק ד' אמות, היה נראה לו שגם לפני הרי"ף היה גירסא זו. אבל הרי"ף סבר שעל כרחק הוא טעות בגירסא וצריך לומר ד' על ד'. ועל זה הרא"ש כתב דהכי מסתבר גם לו, שאי ליכא ד' על ד', במרובע אינו ראוי לדירה. וממשיך הרא"ש שזה דלא כמו שפירש הרמב"ם שדי אם יש ט"ז אמות מרובעות, בין הכל. ועוד אבאר זאת בסמוך בשיטת הרמב"ם בע"ה.

היוצא ששיטת הרא"ש שלשון ד' על ד', כוונתו בדוקא שיש מרובע ד' אמות על ד', וסובר שהכי סבר גם הרי"ף. אמנם בסמוך יתבאר שלכאורה גם הרמב"ם גרס ד' על ד' בברייתא בסוכה, ואף על פי כן, פירשו (כפי איך שפירשו הרא"ש) שאין צריך דוקא מרובע. ובודאי סבר הרמב"ם שהכי גם כוונת הרי"ף. אם כן לכאורה אין לנו הכרע מהו שיטת הרי"ף, אם כפי שפירשו הרא"ש, או כפי שפירשו הרמב"ם.

הרמב"ם

הלכות מזוזה פרק ו' הלכה א' – ב'

א עשרה תנאין יש בבית, ואחר כך יתחייב הדר בו לעשות לו מזוזה. ואם חסר תנאי אחד מהן, פטור מן המזוזה. ואלו הן, שיהיה בו ארבע אמות על ארבע אמות או יתר. כו'.

ב בית שאין לו ארבע אמות על ארבע אמות, פטור מן המזוזה. ואם יש בו כדי לרבע ארבע אמות על ארבע אמות, בשוה, אף על פי שהוא עגול, או בעל חמש זוויות, ואין צריך לומר שאם היה ארכו יתר על רחבו, הואיל ויש בו לרבע ארבע אמות על ארבע אמות, חייב במזוזה.

כנ"ל הרא"ש כתב על הרמב"ם, ודלא כמו שכ' הרמב"ם ז"ל, שאם היה ארכו יותר על רחבו, הואיל ויש בו לרבע ארבע אמות על ארבע אמות, חייב במזוזה. דארבע אמות, על ד' אמות, בענין לכל הנהו דקחשיב בברייתא בפ"ק דסוכה, ע"כ. מבואר דהבין הרא"ש לשון הרמב"ם כשכתב כדי לרבע, שהכוונה שאין צריך מרובע דוקא של ד' על ד', אלא סגי אם יש השטח של ט"ז אמות מרובעות. ופליג עליה הרא"ש כנ"ל שהוא סבר שצריך דוקא ד' אמות על ד' אמות מרובעות. אבל צריך עיון איך הבין הרא"ש לשון הרמב"ם. שהרי הרמב"ם כתב מפורש שצריך ד' אמות על ד' אמות, בהלכה א' וכן בהלכה ב', ואף על פי כן סבר שאין צריך דוקא במרובע אלא די אם יש שם סך הכל ט"ז אמות מרובעות, כפי איך שהבין הרא"ש אך כוונת הרמב"ם. אם כן צריך עיון לשון הרא"ש, כשחלק על הרמב"ם וכתב דארבע אמות על ד' אמות בענין, הרי גם הרמב"ם סבר כן, ורק פליגי כיצד לפרש תנאי זה. והוה ליה להרא"ש למימר דד' על ד' מרובעות בענין, דבזה פליג.

ולכאורה משמעות הרא"ש שהוא סבר שכל פעם שנותנים חז"ל שיעור ואומרים האורך על הרוחב, ולא רק כתבו חז מהם. כגון במזוזה, שלפי גירסת הרי"ף כתבו ד' על ד', ולא כתבו רק ד', הוא לומר לן שצריך שיהיה מרובע. דאילו היה די שיהיה רק השטח, ולא המרובע, היו אומרים רק ד' אמות, ואנן היינו מפרשים שעל כרחק אי אפשר שרק בענין ד', שאין זה שיעור כלל, אלא היינו מפרשים שבדואי כוונתם שבענין ד' על ד'. והיינו מפרשים שהטעם שלא אומרו מפורש ד' על ד' הוא להורות שלא צריך בדיוק שיעור זה, אלא כל שיהיה בו ט"ז אמות מרובעות סגי.

ולכן התחיל הרא"ש שאף שלפי כל גירסת הספרים שלפניו היה כתוב בהם רק ד' אמות, וזה היה מפרש שהכוונה השטח שיוצא מבין ד' על ד', שהוא ט"ז אמות. הרי"ף לא ניחא ליה בגירסא זו, שסבר שלא מסתבר שהוה מקום דירה בכי האי גוונא, ולכן הרי"ף שינה הגירסא לד' על ד', וכוונתו כנ"ל שלפי גירסא זו הכוונה שבענין דוקא ד' על ד' מרובע. וזה שלא כהרמב"ם שלא הבין כוונת

הרי"ף הכי אלא הבין שאפשר לפרש ד' על ד' שבר"ף שאין צריך מרובע. ועל כן סיים הרא"ש שבענין ד' על ד', שכפי הבנתו פירושו דוקא מרובע. ואפשר שסבר הרא"ש שגם בש"ס של הרמב"ם היה כתוב רק ד' אמות, וכפי איך שהיה לפניו. וראה הרמב"ם שהרי"ף שינה הגירסא לד' על ד', והוא פירשו שבא הרי"ף לפרש שכוונת ד', על כרחך ד' על ד', אבל אין הלשון מוכח שרצה לומר מרובע. ועל זה פליג הרא"ש שלשון זו משמעותו דוקא מרובע, ובדוקא שינה הרי"ף הלשון משום שלא היה מסתבר לו הגירסא שלפניו, ולכן הוכרח לו לשנות הגירסא לד' על ד'. אמנם כיון שלפני הרא"ש היה הגירסא כנ"ל רק ד', שפיר מסתבר לרא"ש לומר שגם הרמב"ם היה גורס הכי, ורק פליג עליו הרא"ש אם לשון זה משמעותו דוקא מרובע או לא.

ראיה מדין חצר שהיא פחותה מארבע אמות, אין שופכין בתוכה מים בשבת, עירובין פח.
החזון איש יו"ד סימן קס"ט אות ו', מביא ראיה שנראה מפורשת שסברא הגמ' כפי איך שפירשנו שיטת הרא"ש. שבמשנה עירובין דף פח. איתא, חצר שהיא פחותה מארבע אמות, אין שופכין בתוכה מים בשבת, אלא אם כן עשו לה עוקה מחזקת סאתים. ובגמ' שם, מביא מחלקות מה טעם לגזירה זו. ז"ל, מאי טעמא? אמר רבה מפני שאדם עשוי להסתפק סאתים מים בכל יום. בארבע אמות, אדם רוצה לזלפן, פחות מארבע, שופכין. אי דעביד עוקה שרי, אי לא אסור (אינו ראוי לזלף וסופכן, וכי נפקי, מקיימא מחשבתו, וגוזר רבנן עליה דילמא אחי למישרי זריקה כהדיא לרשות הרבים. (רש"י)). רבי זירא אמר, ארבע אמות, תיימי, פחות מארבע אמות, לא תיימי. מאי בינייהו? אמר אביי, אריך וקטין איכא בינייהו, (כגון שיטת שמונה אמות על שתיים, דליכא קרקע כשיעור ארבע מרובעות, ויש מקום להבדל סאתים, אבל לזלף אינה ראויה. (לר"ב) [לר"ב] אסור לשפוך בלא עוקה, לר' זירא לא בעי עוקה. וזין למר וזין למר, ארבע אמות דמתניתין, בלחוד ובלחוד משמע. דאי לא יהיב שיעורא נמי לפותיא, אין כאן שיעור מפורש כלום, ומשמע אפילו רחבה משהו, וליכא לחוקומי בה טעמא. (רש"י)), עכ"ל. ומביא הגמ' ראיה, ז"ל, תא שמע, חצר שאין בה ארבע אמות על ארבע אמות, אין שופכין לתוכה מים בשבת. בשלמא לרבה, נחא, אלא לרבי זירא קשיא (ארבע אמות על ארבע אמות – גרס בצרייתא, אלמא מרובעות בעינן. (רש"י)), עכ"ל.

אם כן לכאורה מפורש בגמ' כמו שפירשנו שיטת הרא"ש, שאם חז"ל רק נתנו שיעור של האורך, על כרחך כוונתם שגם הרוחב הוא אותו שיעור. אבל מכיון שרק נקטו השיעור של חד, מפרשינן שכוונתם לומר שלא צריך בדוקא מרובע, אלא השטח היוצא מבניהם. אבל אם אמרו ד' על ד', וכדומה, כוונתם שצריך המרובע דוקא. כנ"ל החזון איש הקשה זאת על הרמב"ם, כפי איך שפירשו הרא"ש. וכתב לתרץ ז"ל, ואפשר דהכא משום דשינה תנא דברייתא מלשון המשנה דוקא קאמר, עכ"ל. כלומר שאפשר לומר שבעירובין שאני, שהתם המשנה נקטה רק שיעור של חד צד, והברייתא שינתה הלשון לפרש שני הצדדים, ורק משום זה דייקה הגמ' שכוונת הברייתא בזה לומר שצריך המרובע דוקא.

ראיה מדין אין חולקין את החצר עד שיהא ארבע אמות לזה, ב"ב דף יא.
ובבא בתרא דף יא. תנן, אין חולקין את החצר עד שיהא ארבע אמות לזה, וארבע אמות לזה, ע"כ. אם כן המשנה רק נתנה השיעור של האורך בחצר אבל לא של הרוחב. ובגמ' שם אמר שגם צריך שיהיה ארבע אמות לכל פתח. אם כן בין הכל צריך שמונה אמות, ארבע אמות לפתח וארבע אמות באמצע החצר. וגם שם בגמ' רב חסדא סבר שנותנים לכל פתח ארבע אמות. ותניא כוותיה ז"ל, פתחים שבחצר יש להן ארבע אמות. היה לזה פתח אחד, ולזה שני פתחים, זה שיש לו פתח אחד נוטל ארבע אמות, וזה שיש לו שני פתחים נוטל שמונה אמות, והשאר חולקין בשוה. היה לזה פתח רחב שמונה אמות, נוטל שמונה אמות כנגד הפתח, וארבע אמות בחצר. ארבע אמות בחצר מאי עבידתייהו? אמר אביי, הכי קאמר, נוטל שמונה אמות באורך החצר, וארבע אמות ברוחב החצר, עכ"ל.

נמצא שיש לנו שני דינים של ח' אמות על ד' אמות. דין ראשון שכדי לחלוק בחצר צריך שיהיה לכל אחד ד' אמות משום פתחו, ועוד ד' אמות לתשמישו. בין הכל ח' אמות אורך בחצר, ורוחב ד' אמות, שכן פירשו הפוסקים, שכל פתח יש לו לכל הפחות ד' אמות. דהיינו אף אם היה הפתח רחב פחות מד' אמות, עדיין נוטל ד' אמות לרוחב הפתח. ואם היה הפתח יותר רחב מד' אמות כגון שמונה אמות, נוטל כל רוחב הפתח, שהוא שמונה אמות, וד' אמות כנגד אותו רוחב לתוך החצר. נמצא שכל אחד נוטל לפחות ד' אמות לפתחו ברוחב החצר, וד' אמות לפתחו לאורך החצר, ועוד ארבע אמות לתשמישו בחצר, בין הכל ח' אמות על ד' אמות. ודין שני של ח' על ד', היכא שהפתח רחב ח' אמות, שכנ"ל נוטל ח' אמות כל רוחב הפתח, ועוד ד' אמות לתוך החצר.

וכתב הר"ף עלה, ז"ל, והני ד' אמות על ח' אמות דקאמר, ד' אמות על ח' אמות דוקא, ולא סגי בבציר מארבע אמות. ואף על גב דאיכא עשר אמיין באורכא, אי ליכא בפותיא ארבע אמות לית בה דין חלוקה. דכיון דלית בה ד' אמות, לא חזיא לתשמישתא, עכ"ל. ומבואר בפוסקים בטוש"ע, חו"מ סימן קע"א סעיף א', וקע"ב סעיף א', שהרי"ף קאי על שני הדינים הנ"ל. דהיינו שכדי שיהיה לחצר דין חלוקה בעי דוקא מרובע של ח' אורך על ד' אמות רוחב, ואף אם האורך עשר, עדיין צריך כל ד' אמות רוחב. וכן אם הפתח שמונה, צריך דוקא ד' אמות לתוך החצר, ואף אם אורך החצר עשר אמות, עדיין נוטל כל הד' אמות לתוך החצר. והרי"ף כנ"ל נתן טעם לדבריו, דכיון דלית בה ד' לא חזיא לתשמישתא.

כנ"ל במשנה רק קתני חד שיעור, אין חולקין את החצר עד שיהא ארבע אמות לזה, דהיינו שיהיה לכל אחד ד' אמות לתוך החצר, אבל לא פירשה שצריך גם ד' אמות לרוחב החצר. ועל פי מה שנתבאר לעיל, מהגמ' ורש"י בעירובין, וכן בשיטת הרא"ש, שהיכא שהתנא רק נקטה השיעור של חד צד משטח, על כרחך שהכוונה שכך השיעור גם לצד השני, דאי לא אין שום מובן לשיעור. אבל מפרשינו שאין צריך מרובע דוקא, אלא רק בעי השטח היוצא מבין אורך ורוחב ההוא, ולהכי לא תנא שני צידי השטח. אם כן בדין זה היינו מפרשים שאדרבה לא צריך דוקא ח' על ד' מרובע, אלא סגי בלב' אמות מרובעות בין הכל. ומדהרי"ף כתב דלא הכי, אלא בעי דוקא ח' על ד', וכתב הטעם שכך מסתבר שאי לא הכי לא חזי לתשמישיה, שמעינן לכאורה שרק אמרינן שכך הוא כוונת התנא, היכא שליכא סברא לומר לן אחר. אבל היכא שאיכא סברא דלא הכי, אין הכרח זו, שהשמיט התנא חד צד, מכריח שלא כהסברא.

ותימה לי על החזון איש שכתב שם, אות ה' ז"ל, מהא דכתבו הפוסקים דד"א שאמרו אין האורך משלים לרחבו, וכמש"כ ב"ב סי' ו'. נראה דכל ד"א על ד"א שאמרו בגמרא כן הוא, עכ"ל. ולכאורה הוא תמוה, ששם כנ"ל לא כתב ד' אמות על ד' אמות, רק כתב ד' אמות. ולא למדו הרי"ף מהלשון, אלא שכתב כן מחמת הסברא שנתן, דלא סגי בלאו הכי. ואיך למד החזון איש כלל משם שאם כן גם כל היכא שאיתא לשון של ד"א על ד"א, שהוא מתפרש מרובע. ואי איכא למשמע מינה, הוא כנ"ל שהיכא שלא נקט התנא ד"א על ד"א, רק נקט ד"א, עדיין איכא לפרשו שבעינן מרובע, אבל צריך סברא לפרש הכי, וכנ"ל.

עוד ראייה מדין הנ"ל מקושית הגמ' סוכה ג:

עוד מביא החזון איש שם ראייה שכוונת הברייתא בסוכה לגבי בית, כשאומרת ד' על ד', כוונתה מרובע, וכהרא"ש, מהגמ' סוכה שם בסוף העמוד ב' שם. הגמ' קאי על הדין האחרון של הברייתא שם שהוא, ואין האחין והשותפין חולקין בו, שמשמעותו שאם יש בית שאין בו ד' על ד', אינו ראוי לחלוקה. על זה מקשה הגמ' ז"ל, טעמא דלית ביה ארבע אמות, הא אית ביה ארבע אמות חולקין? והתנן, אין חולקין את החצר עד שיהא בה ארבע אמות לזה, וארבע אמות לזה, עכ"ל. נמצא שלכאורה הגמ' מקשה על חלוקת הבית, מדין חלוקת החצר, וע"כ לומר שסבר הגמ' שדין אחד להם. מזה כתב החזון איש להוכיח, ז"ל, אלמא קים ליה בגמ', דשיעור שאינו ראוי לחצר, אינו

ראוי לבית. ובחצר הרי מבואר ברי"ף שאין האורך משלים לרוחב, ואין שום חולק בזה, וא"כ ה"ה לבית, עכ"ל.

ומצאתי שהריטב"א שם פירש הגמ' כמו החזון איש, שקים להו שדין חלוקת הבית והחצר הם שווים. ולפי זה אתי שפיר ראיתו של החזון איש. אמנם הרש"ש שם פירש שכוונת הגמ' להקשות מסיפא של המשנה ב"ב שם, שמסיק המשנה, זה הכלל, כל שיחלק ושמו עליו, חולקין. דהיינו שמקשה הגמ' שכיון שבית בעי ד' על ד', אם כן אם הבית רק ד' על ד', בודאי לא יהיה שמו עליו אם יחלקוהו, ולפי זה אין שום ראייה משם. ועיין שם ברש"ש שמביא דכן משמע מהתוס' ב"ב צ"ח: ד"ה רבי ישמעאל. עיין שם, שסברו התוס' שבעינן שש על שמונה לכל אחד, וע"כ שלא למדו שכוונת הגמ' להשוות דין חלוקת חצר לחלוקת הבית, וע"כ שמהסיפא מקשה.

הראיה מסוכה קטנה ז' על ז' טפחים

שם בסוכה דף ג. איתא ז"ל, והתניא, מחזקת ראשו ורובו ושולחנו, כשרה. רבי אומר, עד שיהא בה ארבע אמות על ארבע אמות, עכ"ל. ובגמ' מפרש שמחלוקתם אי סוכה דירת קבע בעי או דירת ארעי בעי. הילכך לסוברים שסוכה דירת קבע בעי, בעינן ד' על ד' ככל שאר מצות התלויות בבית הנ"ל. ולסוברים שסוכה דירת ארעי בעי, סגי במחזיק ראשו ורובו ושולחנו, שבהכי מחזיק בקושי, איש עם שולחנו. ואנן פסקינן (או"ח תרל"ד א') כמאן דאמר סוכה דירת ארעי בעינן. ומבואר בגמ' שם דף טז: ששיעור המחזיק ראשו ורובו ושולחנו הוא ז' טפחים. דאיתא שם ז"ל, הא קמ"ל שיעור משך סוכה קטנה שבעה, עכ"ל. ובראשונים מבואר טעמא, דאיניש טופס אמה על אמה, ושולחנו הוא טפח (כדאיתא בירושלמי). והראשונים (הרי"ף דף יג., והרא"ש פרק קמא סימן א', והרמב"ם הלכות סוכה פרק ד' הלכה א') כותבים דשיעור סוכה קטנה הוא ז' טפחים על ז' טפחים.

אם כן אף שאין מפורש בגמ' בבלי שהשיעור של סוכה קטנה היא ז' על ז', הכי מפורש בכל הראשונים. אם כן חזר השאלה אם כוונת הראשונים שצריך ז' על ז' בריבוע, או סגי בשטח של ארבעים ותשע טפחים מרובעים. לפי הסוברים שסוכה דירת קבע בעי, ולפיכך בעי ד' אמות על ד' אמות, מפורש בגמ' שם דף ח. על פי רבי יוחנן, דבעי ד' על ד' מרובעות. דאיתא שם שרבי יוחנן מכשיר סוכה שהיא עשויה ככבשן, דהיינו סוכה עגולה, אם יש בעיגול שיעור גדול מספיק שיכול להחזיק ריבוע של ד' על ד' בתוכה. אבל מבואר שם שלא היה מכשיר רבי יוחנן אם בעיגול יש בין הכל ט"ז אמות מרובעות, שבעי דוקא הריבוע של ד' על ד' אמות. אם כן לדידן לכאורה שרק בעי ז' על ז', גם כן בעינן הריבוע של ז' על ז', ולא סגי במ"ט טפחים מרובעים.

וז"ל הרמב"ם הלכות סוכה פרק ד' הלכה ז', סוכה עגולה אם יש בהקיפה כדי לרבע בה שבעה טפחים על שבעה טפחים אף על פי שאין לה זווית הרי זו כשרה, עכ"ל. וכתב המגיד משנה עליו ז"ל, ומ"ש רבינו אם יש בהקיפה כדי לרבעה וכו', גם זה מבואר במימרא דרבי יוחנן, דבעי כדי לרבע בה, ארבע אמות על ד' אמות. ואליבא דהלכתא שיעור הסוכה ז' טפחים על ז' טפחים, כמו שנתבאר, עכ"ל. אם כן כמעט מפורש במגיד שמפרש לשון הרמב"ם כאן כשכתב כדי לרבע בה, דהיינו שצריך הריבוע של ז' על ז', שהוא כמו דבעי רבי יוחנן הריבוע של ד' על ד', לשיטתו שסוכה דירת קבע בעי. וכן מבואר שהבין הבית יוסף כוונתו בסימן תרל"ד, שעל לשון הטור שהוא כמעט כלשון הרמב"ם, כתב ששיעורו הקיף של כ"ט טפחים ושני חומשים. והוא לפי הכלל שכל טפח בריבוע יש בו טפח ושני חומשים באלכסונו, וממילא האלכסון של ז' טפחים הוא, עשרה טפחים נכי חומשא ($7 * 1.4 = 9.8$). ועל פי הכלל שנקטו החכמים שבעיגול כל שיש בעביו טפח יש בהיקפו שלש טפחים. וממילא הי' נכי חומש של אלכסון הריבוע, יעשה היקף של כ"ט ושני חומשים ($9.8 * 3 = 29.4$). אם כן מבואר שפירש הב"י שבעי שיהיה ריבוע של ז' על ז', כדי שיהיה הסוכה כשרה.

ובב"ח שם רצה לחלק בין שיטת רבי יוחנן שבעי דירת קבע, ורק אליביה בעי הריבוע של ד' על ד', וגם דוקא בתוך העיגול, ובין שיטות הסוברים דירת ארעי בעי. שאי רק בעי דירת ארעי לא בעי גם הריבוע של ז' על ז'. וסבר שלשון המגיד משנה סובל פירוש ההוא. אבל לכאורה קשה מאוד להכניס זאת בתוך לשון המגיד. וכן חלקו עליו הט"ז שם ס"ק ב', והמ"א שם ס"ק א', ויתר הנושא כלים. היוצא שהפשטות בגמ' וראשונים ופוסקים, שבעי ריבוע של ז' על ז' לסוכה להכשיר סוכה קטנה.

לפי זה יצא לן סתירה בשיטת הרמב"ם, שהרמב"ם לגבי סוכה עגולה פוסק כנ"ל, אם יש בהקיפה כדי לרבע בה שבעה טפחים על שבעה טפחים, ושם פירשו כוונתו המגיד משנה והב"י, ורוב הפוסקים שכוונתו במילת לרבע, שצריך דוקא הריבוע. ואילו בהלכות מזוזה כשפוסק כנ"ל, ואם יש בו כדי לרבע ארבע אמות על ארבע אמות, פירשו הרא"ש והטור והב"י, שכוונתו שרק צריך השטח היוצא מד' על ד', ט"ז אמות מרובעות. וגם יש סתירה ברמב"ם כיצד מפרש לשון החכמים כשנותנים שיעור רוחב על אורך, כגון ד' על ד', או ז' על ז', מה כיונו, אי לומר שצריך דוקא הריבוע, או שרק צריך השטח היוצא מהריבוע.

לפיכך הט"ז שם בלכות סוכה או"ח תרל"ד ס"ק ב', מאריך טובא לחלוק על הבנת הרא"ש והנמשכים אחריו, וסובר שגם בהלכות מזוזה כוונת הרמב"ם שצריך דוקא הריבוע של ד' על ד', וכמו שצריך דוקא הריבוע של ז' על ז' לגבי סוכה. זה מקצת לשונו, ותמהתי הרב' על כסות עינים שראיתי לרבותינו בזה, היאך הבינו הרא"ש ואחריו הטור וב"י, מדברי הרמב"ם שא"צ שיהיה ד' ברוחב וד' באורך. דאם כן מ"ש מסוכ' כאן, דבעינן ריבוע ממש, כמ"ש מדברי ב"י עצמו כאן, שנתן שיעור כ"ט טפחים, כמ"ש. ותו מאי בשוה דנקט רמב"ם, שהוא שלא לצורך לפי הבנתם. ותו למה כתב רמב"ם ואצ"ל שאם היה ארכו כו', מאי פשיטותיה דזה טפי מדקמאי.

והדבר ברור שגם הרמב"ם ס"ל דבעינן דוקא בריבוע ממש ד' על ד', לענין מזוזה. והיינו דנקט לשון בשוה, נזהר שלא יבינו מדבריו דלא בעינן ריבוע ממש, אלא שיש בו בעיגול כל כך שתוכל לצרף ולעשות ריבוע, אלא דוקא בעינן שיהיה בעיגול באמת רבוע ד' על ד' בלי צירוף. אלא שלא תקשה דא"כ פשיטא דחייב במזוזה, להכי כתב אף על פי שאין לו זוית. ולאפוקי מדעת אחרים דבגמרא פ"ק דסוכה, דס"ל דבעגולה פסולה הסוכה, כיון שאין לה זוית, אף על פי שיש בה רבוע כשיעור. קמ"ל, דלא קיי"ל כן, אלא כיון שיש בה רבוע ממש בשוה, לא איכפת לן בזוית. וכו'. וז"ש ואצ"ל שאם היה ארכו יותר כו', פי' שיש שם אורך ה' אמות, ורוחב ד"א, ממילא יש עכ"פ ברבוע ממש ד' על ד'. אלא שניתוסף בחלק האורך יותר על הרבוע, ומכח זה הוה בכללו אינו מרובע, דכל מרובע ארכו ורוחבו שוה. מ"מ אם תחתוך המותר של האורך, יהיה לך רבוע גמור ד' על ד', אינו מזיק לך מה שיש יותר על הרבוע הראוי. נמצא שלדברי הרמב"ם הוה הדין ג"כ כמו דס"ל להרא"ש, דבעי רבוע ממש ד' על ד'. וכו', עכ"ל.

גם המ"א שם כנ"ל סבר שכוונת הרמב"ם לענין סוכה שבעי הריבוע ממש של ז' על ז', וגם מביא ראייה מדינו של סוכה עגולה, ועוד מקומות. ולגבי הסתירה היוצא מבין הלכות סוכה ומזוזה, כתב המ"א ליישובו, ז"ל, ומה שהקשה [הב"ח], מ"ש ממזוזה, דאע"ג דאריך וקטין חייב, כמו שכ' בי"ד סי' רפ"ו סי"ג. לק"מ, דהכא בעי' שישב בה ראשו ורוחו ושלחנו, כמ"ש"ל (והיינו שלעיל הביא מרש"י שאי אין הריבוע ממש של ז' על ז', לא מחזיק ראשו רובו ושולחנו), ולהכי בעי' מרובע, עכ"ל. כלומר שלגבי סוכה מבואר מטעם השיעור שצריך דוקא ריבוע. ולכאורה כוונתו שלגבי מזוזה, הב"י כבר כתב לן שסברתו ששפיר הוי ראוי לדירת קבע אם יש בו ט"ז אמות מרובעות, אף שאין בו הריבוע של ד' על ד' ממש. ונמצא שנראה שהמ"א מתרץ שסבר הרמב"ם שאין כלל בפירוש לשון חז"ל בשיעורים כאילו אורך על רוחב, אי הכוונה ריבוע ממש, או השטח, וצריך לפרש כל אחד על פי מה שיוצא מטעם הדבר.

אבל קצת תמוה לי דברי המ"א שהניחא לפרש דברי חז"ל, כשנותנים שיעור בלשון הזה. אבל איך פירש אותם מילים של הרמב"ם בפירוש אחר לגמרי. שבהלכות מזוזה, מפרש כוונת הרמב"ם במילים, כדי לרבע, שהכוונה שאין צריך הריבוע ממש אלא די אם יכולים לרבע מתוך העיגול וכדומה ט"ז אמות מרובעות. ובהלכות סוכה מפרש אותם מילים של הרמב"ם שכוונתם שצריך הריבוע ממש. וזה תימה לפרש אותם מילים בענין שפירוש חד הוא היפך הפירוש השני. עוד מתבאר מדברי החתם סופר חי"ד סימן רפ, שיש לתמוה על תירוץ זה של המ"א, שהניחא למאן דאמר סוכה דירת ארעי בעינן, והשיעור ז' על ז', יש סברא למה בעי הריבוע ממש. אבל למאן דאמר סוכה דירת קבע בעי, ולהכי צריך הריבוע של ד' על ד', מאי שנא לגבי סוכה שבעי הריבוע ממש, ומאי שנא לגבי מזוזה דלא בעי, לכאורה כולי טעמא משום שצריך שיעור הראוי לדירת קבע.

החתם סופר שם כותב לתרץ הסתירה, זה מקצת לשונו, דשאני מזוזה דבקל מתחייב במזוזה, מטעם שכ' סמ"ע סי' תכ"ז סעי' ב'. דחייבתה תורה להיות מצות ה' נגד עיניו, בביאתו וביציאתו, ע"כ אפי' היכי דלא מחייב במעקה, מ"מ במזוזה חייב (הסמ"ע שם בא לתרץ פסקי השולחן ערוך, דבהלכות מזוזה פסק שאוצרות חייבים במזוזה, דלא כהרמב"ם, ובחזו"מ תכ"ז, לגבי מצות מעקה פסק שגג של בית האוצר פטור ממעקה וכמו שפסק הרמב"ם. ואילו בכסף משנה על הרמב"ם לגבי מעקה פירש שאף שהספרי פסק שבית האוצרות חייב במעקה, הוא אליבא דהסוברים שאוצרות חייבים במזוזה שנחשבים לבית דירה. לכן הרמב"ם שפסק כהסוברים שבית האוצר פטור ממזוזה, שסוברים שלא הוי בית דירה, גם פסק שפטורים ממעקה. אם כן סותרים פסקי השולחן ערוך, שלגבי מזוזה פסק שחייבים ולגבי מעקה פסק שפטורים, ולפי דבריו בכסף משנה דינם צריכים להיות שווה.) וסברא זו צריכי' נמי לומר ולחלק בין סוכה למזוזה, דבסוכה פסק רמב"ם ז"ט עז"ט מרובע דוקא. וכתב הטעם מדר' יוחנן דכבשן, נשמע דלרבי יודא דבעי מרובע. ומר' יהודה נשמע לרבנן זע"ז טפחים שיהי' מרובע. ועיין בט"ז סימן תרל"ד ומעלתו העמיק בזה עיונו, מכל מקום תקשי הא מאי שנא דירת קבע דסוכה, למאן דאית לי', ומ"ש דירת מזוזה דסגי בלא ריבוע, אע"כ דירת מזוזה חמיר טפי מטעם הנ"ל, עכ"ל.

עוד פירש החתם סופר שם ז"ל, ובסוכה ג' ע"ב, דהוה בעי לאוקמא ברייתא דמזוזה כרבי, הומ"ל ולטעמין מה ענין רבי לכאן, הא בסוכה בעי מרובע, ובמזוזה לא בעי מרובע ובכמה דוכתי הומ"ל ולטעמין, עכ"ל. כלומר שקשה לפי מהלכו, שהגמ' סוכה בהוה אמינא רצתה להשוות שיטת רבי דסוכה בעי ד' על ד', לברייתא שמצריך במזוזה ד' על ד'. ומתרצת הגמ' שהברייתא הוא אליבא דכולי עלמא, שרק לגבי סוכה חולקים הרבנן שסברי שסוכה דירת ארעי בעי, אבל לגבי מצוות שצריכים דירת קבע מודים שהשיעור הוא ד' על ד'. ואי איתא שאין השיעורים של מזוזה וסוכה שווים אף לרבי, שלגבי סוכה בעי ד' על ד' מרובע, ולגבי מזוזה לא בעי מרובע, היה יכול הגמ' לומר, ולטעמין מי ניהא, שעדיין לא אתי כרבי, שהוא סבר שבעי ד' על ד' במרובע, ואילו הברייתא סברא שלא בעי מרובע. ועל זה מדחה החתם סופר שאין הכי נמי היה יכול הגמ' להקשות זאת, אבל כיון ששפיר תירצה הגמ' שהברייתא אתי גם לרבנן, לא נתסבכה בזה.

החזון איש שם אות ד' לא ניהא בפירוש החתם סופר בזה, זה מקצת לשונו, מה טעם הוא זה דמזוזה מזכרת מלכות שמים, סוף סוף לא אמרה תורה אלא בבית. ומה שכתב דבגמ' הוי מצי למימר ולטעמין, זה לא יתכן אלא אי הוי מפרשינן לן בגמ' דמזוזה לא בעינן מרובעים. אבל אין לנו לבדות מעצמנו כן, ולומר דהוי מצי למימר ולטעמין, אדרבה יש לנו ללמוד מסוגיית הגמ', דסוכה ומזוזה חד שיעורא, עכ"ל. ולכאורה עוד קשה על החתם סופר כמו שהקשיתי על המ"א, שאף אם נקבל הטעם לחלק בין חיוב מזוזה ובין חיוב סוכה, מכל מקום איך מפרשים אותם מילים ברמב"ם שכוונתם הפוכה בין חד לשני.

ראיה שצריך ריבוע, דאי לא כיצד נדע השיעור המועט של הרוחב

עוד כתב הט"ז שם ראיה שצריך לפרש כוונת החכמים שצריך מרובעים, כשנקטו שיעורים בלשון הנ"ל. ז"ל שם בס"ק א', נרא' דדוקא באופן זה ממש, דהיינו מרובע ז' על ז', אבל אם לא היתה מרובעת כן, אלא ברוחב פחות מז' טפחים, ובאורך יותר מז"ט פסול'. אף על פי שאתה תוכל לעשות ממנו רצועות כשיעור ז' על ז'. דהיינו שמרובע ז' על ז', יש בה מ"ט חלקים, כל חלק טפח על טפח, וזה אתה יכול לעשות ברוחב ו' ואורך ח'. דאל"כ ה"ל לחכמים לתת עכ"פ שיעור לרוחב, דהא ודאי כל שאין ברוחב רק טפח א', ובאורכה (ג"ט) [מ"ט טפחים], פשיטא דאין זה ראוי לדירה, ופסול. וא"כ לא ידענא אימתי יהיה כשר, באיזה שיעור, אלא ברור ופשוט דז' על ז' מרובע בעינן, עכ"ל.

ולכאורה כטענה הזו אפשר גם לטעון לגבי השיעור שנקטו לגבי מצות מזוזה ד' על ז', שעל כרחק לפרשו מרובע. דע"כ אי הוי רק טפח אחד ברוחב, על תקע"ו טפחים, לא הוי ראוי לדירה כלל. אם כן מהו השיעור הקטן של הרוחב שחייב במזוזה. וכעין זה הקש החתם סופר הנ"ל על שיטת הרמב"ם, ז"ל, ובאמת סברת הרמב"ם תמוה קצת, אם לענין מקום דע"ד (היינו ד' טפחים על ד' טפחים) לענין שבת (היינו שזה השיעור המועט שהוי רשות היחיד בגובה י' טפחים), ס"ל דלא הוי מקום חשוב להניח חפציו, אם לא יהי' מרובע. ואם יהי' כחוט השערה פחות מזה, ואפילו יהי' ארכו כמה יהי' מקום פטור, כמ"ש הוא ז"ל פ"ד משבת הל' ז'. מקום חשוב לא הוה, דירת אנשים הוה אתמה', עכ"ל. ולכאורה כוונתו להקשות כנ"ל, שאילו לגבי רשות היחיד, אף אם היה שם שטח של ט"ז אמות מרובעות, אם לא היה מרובע של ד' טפחים על ד' טפחים, לא הוי רשות היחיד, שלא הוי נחשב למקום חשוב להניח חפציו. ולכן אף אי הוי טפח על תקע"ו טפחים לא הוי רשות היחיד. אם כן מקשה החתם סופר, מקום חשוב להניח חפציו לא הוי, ומקום דירת אנשים הוה.

ובאמת הדעת קדושים רפ"ו אות כ' כתב לפרש השיעור המועט לפי שיטת הרמב"ם. ז"ל, [לסוברים שמצטרף מאורך לרוחב עש"כ] י"ל, שמ"מ צ"ל רוחב אמה, כהילוך איש. דמה שאין בו רוחב אמה, י"ל דהי' כדליתא', [דגברא באמתא יתיב ולא בפחות ואינו ראוי לדירת אדם], עכ"ל. ולפי זה אזלא התימה של החתם סופר, שאין שום ענין מרשות היחיד שצריך רק ד' טפחים רוחב כדי שיהיה מקום חשוב להניח חפציו, למזוזה שבעי יותר מזה כדי אמה רוחב להיות ראוי לדירת אדם. ונראה שהיה הדעת קדושים מתרץ הוכחת הט"ז גם כן הכי, שיש לפרש מהו השיעור המועט של הרוחב, כל מקום כפי טעמו. אלא שעדיין לכאורה קיים הוכחת הט"ז, שאף אם יש אמה רוחב, ולכן גברא באמה יתיב, אפשר שצריך שיהיה לפחות ז' טפחים או יותר, כדי שיהיה ראוי לדירת קבע. וכמו שבעי אף לדירת ארעי ז' טפחים על ז' טפחים מרובעים אליבא דהילכתא. ושוב חוזר השאלה שאם לא נתנו החכמים שיעור לרוחב כיצד נדע שיעורו.

הראיה מבית דעירוב חצירות

בברייתא דסוכה שם חד מהלכות דבית שאין בה ד' על ד', אין מניחין בו עירוב, שאין מניחין העירוב חצירות בו אחר שגבו אותו מן הבתים. והוא מובא באורח חיים סימן סס"ו סעיף ג' ז"ל, ואין מניחים אותו בחצר, אלא בבית שראוי לדירה, וכו', וצריך שיהא בו ד' אמות על ד' אמות, עכ"ל. ושם המ"א ס"ק ו' כתב, ז"ל, ואם יש בו לרבע ד"א על ד"א סגי (רלב"ח ק"ו), עבי"ד סימן רפ"ו סי"ג, עכ"ל. דהיינו שמביא מהרלב"ח שהוא הדין אם יש בו ט"ז אמות מרובעות סגי, ועל זה כותב המ"א לעיין בי"ד רפ"ו סעיף י"ג. ובפשטות כוונתו ששיטת הרלב"ח הוא על פי מה שפסק שם השולחן ערוך כהרמב"ם, וכפי הבנתו שסגי בט"ז אמות מרובעות, כדי שיתחייב הבית במזוזה. אבל המחצית השקל פירשו שרצה לומר שאין הפסק של הרלב"ח פשוט, שעיינן סימן רפ"ו ותמצא שלא דברי הכל הוא, וכמו שהחמיר הש"ך שם הוא הדין שיש להחמיר כאן.

עוד בברייתא בסוכה שם, שאם אין הבית ד' על ד', אין עושין אותו עיבור בין שתי עיירות. דהיינו שאם הבית בין שתי עיירות, ואין בין הבית ובין חד מהעיירות שבעים אמה ושיריים, מצטרף שתי

העיירות לאחת לענין תחומים. ודין זה לגבי עיבור של עיר אחת (עיינן תוס' סוכה שם ד"ה ואין), מובא שם בסימן שצ"ח, ז"ל, היה בית קרוב לעיר בשבעים אמה, ובית שני קרוב לבית הראשון בשבעים אמה, ובית שלישי קרוב לשני בשבעים אמה וכן עד מהלך כמה ימים, הרי הכל כעיר אחת, וכו'. והוא שיהיה בית דירה זה ד' אמות על ד"א או יותר, עכ"ל. ובמ"א שם ס"ק ו', איתא ז"ל, ואם אין בה רוחב ד"א, אף על פי שארוכה כמה, לא מקרי בית, עסי' שמ"ה, עכ"ל. ופרי מגדים שם ס"ק ז', הקשה דדברי המ"א סותרים אהדדי, ז"ל, ומ"ש המ"א באות ו' דבעינן מרובע, צ"ע, דבשס"ו אות ו' לא כ"כ, יע"ש. ושאני רה"י, דבעי ד"ט על ד"ט מרובע, הא בית דירה י"ל דע"ד אמות כל שיש לרבע חשיב בית דירה. שוב ראיתי בתו"ש אות ח' הקשה כן, וצ"ע, עכ"ל.

זה שהמ"א סיים דבריו עסי' שמ"ה, יש לפרשו שמביא ראיה מדין של רשות היחיד שכנ"ל צריך ד' טפחים על ד' טפחים מרובעים דוקא, אם כן הוא הדין ד' אמות על ד' אמות הכי יתפרש. וכן נראה ברור שהבינם הפרי מגדים הנ"ל, שכתב שיש לחלק בין רשות היחיד שרק בעי ד' טפחים על ד' טפחים, ובין בית דירה שבעי דע"ד אמות. ונראה שצרה לומר שאף שבעי הריבוע לשיעור הקטן של דע"ד טפחים לענין רשות היחיד, אין ללמוד משם לענין שיעור בית דירה שבעי דע"ד אמות שהוא שיעור הרבה יותר גדול, ששם שפיר נחשב לבית דירה אף אם אין הריבוע כל שיש ט"ז אמות מרובעות. ועיין לעיל שהבאנו שהחתם סופר שם הקשה קושיא זו, אלא שהוא הקשה יותר חזק, שאם אין שיעור לרוחב דירה, אם כן אפשר שיהיה בית דירה, ולא יהיה רשות היחיד. ותירוצו של הפרי מגדים לא יהני לתרץ קושיתו לכאורה. אבל גם עיין לעיל, שלפי דברי הדעת קדושים שבעי לפחות אמה רוחב, שפיר נופל גם קושיתו של החתם סופר, שכל שיש אמה על ט"ז אמה שפיר הוי מקום דירה, וכל שכן מקום חשוב לרשות היחיד, ואפשר להכניס זאת גם בכוונת הפרי מגדים. ועיין עוד גם במחצית השקל כאן שפירש כוונת המ"א אחרת לגמרי, שלא בא להביא ראיה לענין זה, כיצד משערים דע"ד. אלא מביא משם לענין ההלכה שמבאר שם המ"א שאין עובי המחציות בכלל השיעור של דע"ד לענין רשות היחיד, ומביא משם שכן הוא הדין לענין דע"ד אמות של בית, שאין עובי המחציה בכלל השיעור.

ובמשנה ברורה בסימן שס"ו ס"ק כ"ב, לגבי עירוב חצירות, כתב ז"ל, ואם הוא רחב יותר מד', אלא שהוא קצר בארכו, ויש בו לרבע ד' על ד', יש דיעות בין הפוסקים אי מקרי דירה, לפיכך מן הנכון להניח לכתחלה בבית אחר יותר גדול, ועיין בה"ל, עכ"ל. ובשער הציון ס"ק י"ג ביאר ז"ל, משום דדעת מגן אברהם בסימן שצ"ח סעיף קטן ו', נוטים לנקט כדעת הרא"ש בהלכות מזוזה, דבעינן דוקא ד' אמות באורך וד' אמות ברוחב, [ואפשר שגם כונת המגן אברהם בענינו גם כן הכי, כמו שכתב במחצית השקל]. וכן הוא דעת הט"ז בסימן תרל"ד, ולפי דבריו שם גם הרמב"ם מודה לזה, וכן הוא גם כן דעת הגר"ז. ואף שהאליה רבה כתב שהולכין להקל בעירובין, אין דבריו ברורים כולי האי. דמנא לן שהולכין להקל, לכתחלה במקום שיש עוד בתים, דהלא אין חצר נקרא אלא כשיש לו שני בתים פתוחים לתוכו, עכ"ל.

ובשצ"ח כתב בביאור הלכה ז"ל, עיין במ"א שכתב דאם אין בה רוחב ד"א, אף ע"פ שארוכה כמה, לא מקרי בית. ולא העתקתיו, כי האחרונים השיגו עליו, ודעתם דדבר זה תלוי בפלוגתא המובא ביו"ד סימן רפ"ו סי"ג, ובש"ך שם לענין מזוזה ע"ש, עכ"ל. ודברי המשנה ברורה קצת סותרים אהדדי, שהיה לו לפסוק במשנה ברורה בשצ"ח, שנכון להחמיר וכמו שפסק בשס"ו. וצריך לומר שכוונתו בשצ"ח בביאור הלכה, שלא הביא במשנה ברורה הא שהחמיר המ"א ופסק כדפסק גמור, שצריך ד' על ד' מרובע, שאין זה ברור שהוא באמת תלוי במחלוקת הפוסקים ביו"ד רפ"ו. ולכן לא כתב כלום במשנה ברורה בשצ"ח שסמך על מה שכבר פסק בשס"ו, שהוא מחלוקת הפוסקים ולכן נכון להחמיר.

החתם סופר שם מביא עוד ראיה מדין שיעור טומאת אהל שהוא טפח על טפח ברום טפח. ז"ל, והביא מעלתו ראיה להרמב"ם, ממתני' ז' פ"ג דאהלות, דתנן טפח על טפח ברום טפח מרובע. וכתב הרע"ב, דאי לאו דהוי קתני מרובע, ה"א אפי' ארכו ב' טפחים, ורחבו חצי טפח. הרי קמן דסתם דע"ד אינו מרובע, אלו דבריו, דברי פי חכם חן. אבל יש להשיב להרא"ש ס"ל, דאה"נ משום טפח על טפח לא הוי צריך למתני מרובע, רק משום רום טפח, דה"א אם הוא ב"ט על ב"ט, יהי' סגי ברום כ"ש. ובאמת ז"א, דה"ל טומא' רצוצ', מש"ה קתני שיהי' גם הרום ברבו'.

ועוד אני אומר, שגם הרב"י שכ', דכל שיש בו דע"ד, יש לפרשו ע"י צירף, מודה הוא דסתם דע"ד פירושו מרובע, ומתני' דאהלות יתפרש כנ"ל. ולא כ' הרב"י כן אלא היכי דקתני יש בו, אז יש לפרש בו בתשברתו, אם לא היכי דמוכח. אבל סתם טפח ע"ט, או דע"ד, לא יחלוק אדם בו שפ"י מרובע, עכ"ל. והיינו דהברייתא סוכה ג. אומרת בית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות, פטור ממזוזה, וכו'. והחתם סופר מפרש שדוקא לשון זה יש בו מחלוקת כיצד לפרשו, אבל בלי מילת בו, לכולי עלמא יתפרש שדוקא בעי במרובע. ועיין לעיל בכל הראויות שבם דיברנו כולם איתא לשון זה, שרובם באים מהברייתא שם. והראיה מעירובין פח. גבי איסור שפיחת מים בחצר. הברייתא שמביא החזון איש ראייה ממנה, גם כן נקטה הלשון שאין בה ד' על ד'. אם כן אף לפי הסבר זה של החתם סופר עדיין נצרכים כל החילוקים והדיונים שנתבארו. ועיין בסמוך מבוא לשון הב"י, כשכתב שלשון ד' על ד' שפיר משמע, שיש בו ט"ז אמות מרובעות. ולכאורה לא משמע כדפירש בו החתם סופר, ששם לא הזכיר הלשון בו, שלא כתב ששפיר משמע הלשון יש בו ד' על ד', שיש בו כדי ט"ז אמות מרובעות, רק סתם כתב ד' על ד' שפיר משמע גם השטח, עיי"ש. ולדברי החתם סופר לכאורה עיקר כוונת הב"י בזה הוא מחמת לשון בו, ואיך השמיטו.

הרא"ש

שיטת הרא"ש בזה כבר נתבאר באורך, שצריך ד' אמות על ד' אמות במרובע דוקא. וסבר שהרמב"ם חולק וסובר שדי בט"ז אמות מרובעות, והוא חולק עליו. ופירשנו דבריו לעיל שסבר שכוונת חז"ל כשכותבים לשון כזה אורך על רוחב, כגון ד' על ד', כוונתם שצריך דוקא הריבוע, שאי לא היו אומרים רק חד צד, ונדע בעצמנו הצד השני. ולעיל הבאנו שהחזון איש הביא ראייה מגמ' עירובין פח: ששמעט כותב מפורש הכי, עיי"ש. וגם בסמוך הבאנו שהחתם סופר כתב שבאמת גם הרמב"ם יועד היכא שרק איתא אורח על רוחב, כגון ד' על ד', ורק פליג היכא שאיכא מילת בו ד' על ד' וכדומה. ואף אז סבר הב"י אליבא דהרמב"ם שמן הסתם מתפרש שלא צריך הריבוע, אבל אם מוכח שצריך הריבוע אז מילת בו מכריחה שלא נאמר הכי.

שלטי הגיבורים בשם הריא"ז

השלטי הגיבורים על הרי"ף שם מביא מהריא"ז ז"ל, ונראה בעיני שאם היה ארוך וקצר, ויש בו כשיעור ארבע אמות על ארבע אמות, חייב, עכ"ל. הריא"ז נקט הלשון, ויש בו כשיעור, שהוא לשון ברור שהכוונה שיש בו ט"ז אמות מרובעות, שהוא כשיעור ד' אמות על ד' אמות. אם כן אף אם הצדק אם הוא עם הט"ז שהרמב"ם לא פליג על הרא"ש, אלא גם כוונתו שצריך דוקא הריבוע, אף על פי כן עדיין יש לנו ראשון מפורש שסבר הכי.

הפוסקים

שולחן ערוך יורה דעה סימן רפ"ו סעיף יג

בית שאין בה ד' אמות על ד' אמות, פטור. ואם יש בו כדי לרבע ד' אמות על ד' אמות, בשוה, אף על פי שארכו יתר על רחבו, או שהוא עגול, או בעל ה' זוויות, חייב (רמב"ם שם ד"ב).

המחבר פסק כשיטת הרמב"ם וכפי הבנת הרא"ש בשיטתו, שמחייב כל שיש בו השטח של ט"ז אמות מרובעות. ואפילו לא מביא בשולחן ערוך שיטת הרא"ש שחולק וסובר שדוקא באית ביה המרובע חייב. ופיסקו ביאר בב"י, ז"ל, ולענין הלכה, נקיטין כהרמב"ם, דהא לא פליג עליה אלא הרא"ש. ולישנא דארבע אמות על ארבע אמות, שלמד ממנו הרא"ש, אינו מוכרח, דכל שיש בו לרבע ארבע אמות על ארבע אמות, בכלל ארבע אמות על ארבע אמות הוא. וכל שיש בו לרבע, כן ראוי לדירה הוא, עכ"ל. ולכאורה תמוה, שמביא שהוא מחלקות רמב"ם ורא"ש, ונראה שפוסק כהרמב"ם, וחולק על הרא"ש מסברת עצמו.

הט"ז כנ"ל חולק על הבנת הרא"ש ברמב"ם וסובר שגם לרמב"ם בעי ד' על ד' בריבוע, ומשמעותו שסבר שכן הוא ההלכה, שנראים לו ראיותיו בפירושו הרמב"ם המובאים לעיל מוכרחים. והט"ז ביו"ד שם בהגהות הט"ז, ציין לעיין מה שכתב בזה באו"ח שם. וכתב עליו המקדש מעט ס"ק מ"א, ז"ל, והט"ז א"ח ססי' תרל"ד, ר"ל דגם לרמב"ם ל"מ צירוף, וליכא מ"ד דמהני. ובמח"כ, לא ראה בש"ג סוף ה' מזוזה, דריא"ז פסק להדיא דמצטרף מהאורך להרוחב, עכ"ל. וצריך עיון לי השגתו על הט"ז, שהט"ז כנ"ל האריך בהרבה ראיות בלשון הרמב"ם שכוונתו גם כן לומר שצריך הריבוע של ד' על ד' דוקא. ולכן אף שזה אמת שהריא"ז סובר דלא כהכי, ושפיר חייב אף בלי הריבוע, לכאורה אין זה מראה לן איך סבר הרמב"ם, ואיך זה השגה על הט"ז. ואי כוונתו שלהלכה לא הוה להט"ז לחלוק לגמרי על פסק השולחן ערוך, שמכל מקום איך ראשון, הריא"ז שסובר כהשולחן ערוך. כי זה לא נראה, שלכאורה אי הרמב"ם והרא"ש מסכימים לדעת אחת, הלכה כמותם נגד הריא"ז. ומה עוד שהרא"ש סבר שהכי סבר גם הרי"ף מגירסתו, ד' על ד'. ולפי הט"ז שהכי גם סבר הרמב"ם, בודאי בפשטות יש לנקוט שגם הרמב"ם הבין שיטת רבו הרי"ף הכי. אם כן הוי הרמב"ם והרא"ש, ושיטת הרי"ף, כפי הבנתם, נגד הרא"ז. ואף אם נאמר שהריא"ז יחלוק עליהם בהבנת הרי"ף, לכאורה יש להכריע כהבנת הרמב"ם והרא"ש, בשיטת הרי"ף נגד הריא"ז.

הש"ך ס"ק כ"ג כתב ז"ל, ודעת הרא"ש שאינו חייב במזוזה, אא"כ הוא מרובע ד' על ד' אמות. ולפי שכתב בב"י, דנקיטין כהרמב"ם, דהא לא פליג עליה אלא הרא"ש, לא הביא כאן אלא דברי הרמב"ם. אבל באמת גם דעת רבינו ירוחם בסוף ספר אדם, כהרא"ש, וכתב שכן תפסו עיקר. ע"כ נראה, דיש לקבעה בלא ברכה, או שיברך מתחלה גם על אחרת ויהא דעתו גם על זו, עכ"ל. אם כן לפחות חושש לשיטת הרא"ש לענין ברכה, אבל לא מבואר מפורש בלשונו אי סבר שהוי ספיקא דדינא שקול או לא. ואפשר לומר שבפשטות יש לפרש שיטת הש"ך שהוי ספיקא דדינא. שאחר שדוחה הבנת הב"י שלא הביא שיטת הרא"ש מחמת שסבר שאין אחרים אומרים כמותו, חזר הדין שהוי לפחות מחלוקת ראשונים, ואין בו הכרע, אם כן הוי ספיקא דדינא. אם כן להלכה בודאי חייב במזוזה, כהרמב"ם, ואם כן הנפקא מיניה הרגיל בזה שהוי רק ספיקא דדינא בזה, הוא לענין ברכה, שכיון שספק הלכה כהרא"ש, יש לקבעה בלי ברכה. וכזה מבואר שלמד שיטתו המקדש מעט שם, ויובא לשונו בסמוך בע"ה.

המ"א בהלכות סוכה שם, משמעו ששלמד שיטת הרמב"ם כמו שפירשו הרא"ש ודעימיה, שכנ"ל כתב לתרץ קושית הב"ח שלא יקשה מסוכה למזוזה, ולא דחה דבריו לומר שהם מוטעים שאף במזוזה דינו כמו בסוכה, כמו שדחם הט"ז. אבל לענין איך סבר להלכה כהכרעת השולחן ערוך, או כהש"ך, לכאורה אין הכרע משם. וממה שכתב בסימן שצ"ח ס"ק ו', לגבי בית קרוב לעיר, שצריך דוקא בית ד' על ד' מרובע, משמע שפוסק כמו הרא"ש, שצריך מרובע דוקא. שאף אם סבר שהוא ספק לכאורה הוי ספק דרבנן ולקולא לגבי תחומין. אלא שממה שנתבאר לעיל, נראה כסותר את עצמו שכנ"ל בסימן שס"ו ס"ק ו', לגבי הבית שמניחין בו עירוב חצירות, מביא מהרלב"ח, שדי בט"ז אמות מרובעות. ומסיק שם המ"א כנ"ל, לעיין ברפ"ו, ולעיל כתבנו שבפשטות מציין למה שפסק שם המחבר כהרמב"ם, וזה כמו פסק המהרלב"ח. והמחצית השקל במ"א כנ"ל, פירשו שבא לומר לעיין

שם שיש באמת חולקים על הרמב"ם, ולכן אין פיסקו של המהלב"ח פשוט. על כל פנים אף למחצית השקל, עדיין אין הכרע ברורה במ"א, כהרא"ש רק כותב להחמיר כשיטתו.

הגר"א ביו"ד שם ס"ק י"ג כתב ז"ל, ואם יש כו' - רמב"ם, אבל הרא"ש חולק ע"ז, עכ"ל. ומכתב הלשון אבל הרא"ש חולק משמע שסבר שהעיקר להלכה הוא כהרא"ש, ולא כהרמב"ם. שאי הוה סבר כהש"ך שהוא ספיקא דדינא, הוה ליה למימר והרא"ש חולק. וכפי הכלל בידנו, שהיכא שנקטו הפוסקים לשון אבל, כוונתם לחלוק, על המובא בראשונה. גם משמע שלמד הגר"א שיטת הרמב"ם כמו שלמדו הרא"ש, ולא כהט"ז. ויש לפרש שלהכי הגר"א חולק על פיסקו של השולחן ערוך, שכמו שהקשינו לעיל על הב"י, איך חולק מסברא על הרא"ש. ומאחר שהכי סבר הרא"ש, וכן אחרים וכמו שמבוא בש"ך, ושכתב רבינו ירוחם שכן תפסו עיקר, פוסק כמותו. ועוד כמו שיובא בסמוך מהחזון איש, כיון שהרא"ש הוא הבתרא הכי נקטינן.

המקדש מעט שם, כותב ז"ל, ועיקר כש"ך דהוי ספק פלוגתא. וכשקבע אז מזוזה, ואח"כ נעשה החלל ד"א מרוב כבס"ק הקודם, נוטל המזוזה ממקומה וחוזר וקובעה, דאל"כ ה"ל ספק תולמ"ה. ד"ק סקכ"א, עכ"ל. נפקא מיניה שהוא מביא הוא מחמת שסבור שהוי פלוגתא דדינא, ולא שרק חוששים לשיטת הרא"ש לענין ספק ברכות. וכנ"ל הש"ך רק כתב הנפקא מיניה לענין ברכה, אבל איכא למימר ששפיר סובר גם הש"ך שהוי ספיקא דדינא, ונקט הנפקא מיניה היותר שכיח.

ושיטת המשנה ברורה ממה שמבוא דבריו לעיל בסימן שס"ו, ושצ"ח, נראה שסבר שהוא ספיקא דדינא, שמביא שם ושם שהוא מחלוקת הפוסקים אם אין בו ד' על ד' בריבוע. ולכן בשס"ו כתב שמן הנכון להניח בבית שיש בו ד' על ד' במרובע. ובשער הציון מבאר שהוא מחמת, שמהמ"א בשצ"ח משמע שנוטה לשיטת הרא"ש, וכן לט"ז אף לרמב"ם בעי מרובע. ועל כן אף שהאליה רבה כתב שיש להקל בהלכות עירובין, אין להקל לכתחלה כיון שיש עוד בית לתת העירוב שאין בו ספק. ומסיק שבדאי יש לפחות עוד בית כיון שרק יש חיוב עירוב חצירות היכא שיש לפחות שני בתים. ולכאורה כוונתו שאילו שני הבתים אינם כשיעור, ממה נפשך מותר לתת העירוב בתוכם, או שאין חיוב כלל של עירוב חצירות, ואי יש חיוב בודאי נחשב אף שאינו מרובע כשיעור. ובשצ"ח בביאור הלכה כתב שלא הביא דברי המ"א, שצריך ד' על ד' מרובע, מחמת שהאחרונים כתבים שהוא תלוי בפלוגתא המובא בהלכות מזוזה, ובש"ך שם. אם משמעות דבריו, שסבר שהוא ספק לדינא, ורק לגבי עירוב חצירות כתב שאין להקל כיון שיכול להשים בבית אחר שבחצר שאין בו ספק.

החזון איש שם אות ד', כתב ז"ל, כ' המ"א [ס' שצ"ח סק"ו] דד"א על ד"א שאמרו בבית שמתעבר עם העיר, היינו מרובעים. ובמ"ב בבה"ל ד"ה ארבע, כתב דאחרונים ז"ל השיגו עליו, מהא דיו"ד סי' רפ"ו, שסתם בשו"ע כרמב"ם. אמנם כבר הכריע הט"ז או"ח סי' תרל"ד בראיות מכריעות, דשיעורו ד"א מרובעות, וכי גם הרמב"ם סובר כן. והלכתא כבתראי במקום שראיותיהם מכריעות. ואף לפי מה שפי' הרא"ש דבריו, יש לנו לתפוש דברי הרא"ש שהוא בתרא, והלכך אין לזוז כאן מדברי המ"א שאין להקל בפחות מד"א על ד"א, וכו'. ומסיק, ומאן דבעי להחמיר במזוזה הואיל והחמיר בשו"ע, אין לו להקל בשביל זה לענין עיבור, וכמש"כ המג"א בפשיטות דבענין דע"ד, עכ"ל. ושם בסוף אות ה' חזר על פסק זו, ז"ל, ומכל זה נראה עיקר כדברי הט"ז או"ח סי' תרל"ד סק"ב, שאין האורך משלים לרוחב לענין חיוב מזוזה, עכ"ל. אלא שבסוף ס"ק ו' שם, כתב לתרץ שיטת הרמב"ם מהגמ' עירובין דף פח:, המבוא לעיל באורך, וכתב כן על פי הבנת הרא"ש ברמב"ם. וצריך לומר שבא לתרץ דברי הרמב"ם כפי הבנת הראשונים, אבל אין הכי נמי לדידיה לא קשה בלאו הכי, שסובר שהעיקר כהט"ז שאף הרמב"ם סובר שבענין מרובע.